



DONES I MEDI AMBIENT

Wangari Maathai, sembrant llavors de consciència



Jordi Pigem
Escriptor i periodista

Reconeguda amb el Premi Nobel de la Pau del 2004, aquesta activista africana lidera un moviment de dones, Green Belt Movement, que ha plantat més de 30 milions d'arbres a Kenya per lluitar contra la desforestació, la transformació del paisatge i les condicions de vida de les dones africanes.

El mes de desembre de 2004, després de ser guardonada amb el Premi Nobel de la Pau, Wangari Muta Maathai es va convertir en la primera dona africana que rebia un Premi Nobel. També va ser el primer cop que el Comitè Nobel noruec atorgava un Premi de la Pau a una activista ecologista, fet que deixa palès que la relació entre la pau i l'ecologia és cada cop més reconeguda: no hi pot haver pau i democràcia si no hi ha entorns naturals saludables i formes de vida sostenibles. El desembre de 1984 Wangari Maathai va rebre el Premi Right Livelihood, anomenat, de manera informal, Premi Nobel Alternatiu. També va ser la primera dona de l'Àfrica oriental i central a rebre un títol de Doctora (en Biologia, 1971), ser nomenada catedràtica (en Anatomia, 1974), dirigir un departament universitari (Anatomia Veterinària, 1976) i ocupar una càtedra universitària (1977). Res d'això no es podia endevinar dels seus orígens rurals, a les terres altes de Kenya. A tall d'exemple, aquesta dona no va disposar d'un parell de sabates fins que no va tenir 15 anys i va començar a estudiar a l'institut. Malgrat tot, al discurs d'acceptació del Premi Nobel, va afirmar que la seva inspiració i la seva determinació provenien, en part, de les experiències i observacions de la natura durant la seva infantesa a la Kenya rural. Més endavant, va ser testimoni de la devastació dels boscos que havia vist de petita, que van ser substituïts per plantacions comercials que destruïen la biodiversitat local i erosiaven el sòl.

Trenta anys enrere, l'any 1977, Wangari Maathai es va adonar que la desforestació erosiava el sòl i creava pobresa i malnutrició, i va emprendre el projecte de reforestació més impressionant de la nostra època: el Moviment del Cinturó Verd, un moviment de base liderat per dones que, des que es va posar en marxa, ha permès la plantació de més de 30 milions d'arbres només a Kenya (com a mínim, tres de cada quatre arbres plantats encara són vius). En les activitats del Moviment del Cinturó Verd hi han participat centenars de milers de persones, sobretot dones de zones rurals. Aquesta iniciativa ha contribuït a crear més de sis mil viviers d'arbres, gestionats per sis-centes xarxes locals, i els seus mètodes s'han estès a Tanzània, Uganda, Malawi, Lesotho, Etiòpia, Zimbabwe, Rwanda, Moçambic i altres països africans. El desembre de 1996 (dotze anys després de rebre el Premi Right Livelihood i vuit anys abans de ser guardonada amb el Premi Nobel de la Pau), a Barcelona, Wangari Maathai va compartir algunes de les seves experiències durant el Quart Simposi Internacional *Una Sola Terra*, coordinat per Santiago Vilanova, que duia per títol *Dona, Medi Ambient i Desenvolupament Sostenible*.

A més de la seva tasca per reforestar la terra i donar autonomia a les dones de les zones rurals, Wangari Maathai va desenvolupar un paper clau en la democratització de Kenya. Durant el règim autoritari de Daniel arap Moi, va ser empresonada en més d'una ocasió per les seves protestes (també va haver de ser hospitalitzada per pallisses de la policia o dels sicaris contractats



pel Govern). Finalment, va ser escollida diputada parlamentària amb un suport sorprenent a la seva circumscripció electoral: el 98% dels vots, i des de l'any 2003 exerceix el càrrec de viceministra de Medi Ambient i Recursos Naturals.

Per què no plantem arbres?

Wangari Maathai és una dona plena de força i de llum, una llum que prové de l'interior i que traspua fins i tot en les fotografies o el paper imprès. Va néixer l'1 d'abril de 1940 en una comunitat kikuyu (els kikuyus són el grup més nombrós de les 42 ètnies de Kenya), al petit llogaret d'Ihite, a les fèrtils terres altes de la que llavors era la Kenya britànica, des d'on es divisava el Mont Kenya cobert de neu. A la seva autobiografia, *Unbowed* (Random House, 2007, impresa, com no podia ésser d'altra manera per a una amant dels arbres, en paper reciclat), publicada recentment, afirma que es considera filla tant dels seus pares com de la seva terra nadiua. El seu pare, Muta Njugi, era un camperol. La seva mare, Wanjiru Kibicho, era una de les quatre esposes de Muta. La família sencera vivia en un recinte amb diverses cabanes independents per al pare i per a cadascuna de les seves dones i els seus fills. A la societat kikuyu tradicional, un home es pot casar amb tantes dones com vulgui, però, «al contrari que avui dia, en aquella època les normes culturals li exigien fer-se càrrec de tots els seus fills». Segurament, ningú no ha fet tant com la Wangari per aconseguir la igualtat de drets entre els homes i les dones a la Kenya actual. Però no guarda ressentiments envers la seva infantesa: «en molts aspectes, el sistema poligàmic era positiu per als nens. Tot i que la meua mare anava a treballar al camp cada dia, els meus germans i jo mai no ens sentíem sols. Si érem a casa, ens cuidava la persona adulta que fos allà en aquell moment». En els seus orígens, els deu clans kikuyu eren matrilineals, però, al llarg dels segles, gran part dels privilegis van ser heretats pels homes. Als set anys, la Wangari va començar a anar a l'escola en una missió catòlica regentada per germanes missioneres italianes. Era una estudiant brillant i, després d'acabar l'educació secundària amb unes de les notes més altes de la seva classe, va rebre una beca dels EUA per preparar els joves kenyans per a l'època de la postindependència, que estava a punt d'arribar. Alguns polítics kenyans havien convençut

el llavors senador John F. Kennedy i altres personalitats influents dels EUA perquè oferissin aquestes beques als joves del seu país, conegudes, més endavant, amb el nom de *pont aeri Kennedy*. Així doncs, als vint anys d'edat, la Wangari es va enfil·lar a bord d'un avió per primer cop a la seva vida i, uns dies després d'abandonar l'Àfrica rural es va trobar immersa als carrers plens de bullícia de Nova York, on va quedar impactada de trobar negres novaiorquesos. Durant els cinc anys i mig següents va estudiar a Kansas i a la Universitat de Pittsburgh, on va obtenir un màster en biologia.

Va tornar a Kenya, va realitzar feines de recerca a Alemanya, va acabar el seu doctorat i, a principis dels anys setanta, va començar una investigació postdoctoral sobre el cicle vital d'un paràsit que afectava el bestiar d'importació. Part d'aquesta recerca implicava anar a recollir papafines a les zones rurals. Va ser aleshores quan es va adonar que els rius baixaven tèrbols, plens de sediments, per les vessants de les muntanyes. Durant la seva infantesa mai no havia vist una cosa semblant. Immediatament, va pensar: «el sòl s'està erosionant. Cal fer alguna cosa». A les muntanyes, si la terra dels pendents no queda subjecta per les arrels robustes dels arbres, l'aigua de la pluja s'escola i erosiona el terreny. A la seva zona natal s'havia produït el mateix fenomen: els rius baixaven plens de terra vegetal, la major part provinent d'una vessant de la muntanya on el bosc autòcton havia estat substituït per plantacions comercials. Grans extensions de bosc havien estat talades per plantar te, cafè o arbres exòtics (de creixement ràpid però que degradaven el sòl i dessecaven l'ecosistema aquós). Les figueres són arbres sagrats per a moltes de les tradicions africanes. Quan era una nena, la Wangari s'estimava especialment una figuera molt grossa que es trobava prop d'una font d'on solia treure aigua. La «fascinava la manera com l'aigua neta i fresca s'escapava a través del fang vermell i flonjo, tant suau que ni tan sols no es movien els grans de terra del voltant». La figuera ja no hi era i la font s'havia assecat, com també havien desaparegut moltes altres fonts que coneixia quan era petita. «Vaig plorar la pèrdua d'aquell arbre. Sentia un gran respecte per la saviesa del meu poble i valorava la manera com generacions i generacions de dones havien transmès a les seves filles la tradició cultural de mantenir les figueres allà on eren. Pensava que jo també ho podria transmetre als meus fills.»

.....

A més de la seva tasca per reforestar la terra i donar autonomia a les dones de les zones rurals, Wangari Maathai va desenvolupar un paper clau en la democratització de Kenya.

.....

Durant la seva infantesa mai no havia vist fam, ni nens morint-se de gana, ni barraques: «hi havia més menjar que el que necessitàvem, els aliments eren nutritius i saludables, els homes i les dones estaven sans i forts i sempre teníem llenya suficient per cuinar». Ara les dones havien de recórrer llargues distàncies per anar a buscar aigua, que no sempre era neta, la gent patia malnutrició i les vaques estaven molt primes. L'erosió del sòl havia esgotat el valor nutritiu de les terres, que no produïen com abans. La Wangari es va adonar que la degradació ambiental era una amenaça molt més seriosa per al bestiar que les paparres que estava estudiant. I encara pitjor; representava una amenaça perillosa per a tot el país i per als seus habitants. En aquella època ja era membre del Consell Nacional de Dones de Kenya (National Council of Women in Kenya, NCWK), i va decidir dirigir-se a les dones de les zones rurals per investigar els problemes que patien. Aquestes dones solien ser les primeres a adonar-se dels problemes ambientals. «Escoltant les dones parlar sobre l'aigua, l'energia i la nutrició —els temes essencials de l'ecologia— vaig poder comprendre el vincle entre la degradació ambiental i les necessitats que patien les comunitats locals.» Com va expressar durant la conferència del Premi Nobel:

«Les dones amb qui vam treballar ens contaven que, a diferència del passat, no podien cobrir les seves necessitats bàsiques a causa de la degradació del seu entorn immediat i de la introducció de conreus comercials, que havien substituït les plantacions familiars d'aliments. Però el comerç internacional controlava el preu de les exportacions d'aquests agricultors a petita escala i no els garantien uns ingressos raonables i justos. Vaig aprendre que quan destruïm, saquegem o administrem malament el nostre entorn estem soccavant la nostra qualitat de vida i la de les generacions futures.»

En lloc de produir aliments perquè les persones poguessin menjar, els agricultors s'havien vist forçats a conrear te i cafè. A causa de la manca de menjar autòcton i de llenya per cuinar les dones alimentaven els seus fills amb productes elaborats, que són menys nutritius que els aliments africans tradicionals però consumeixen menys energia a l'hora de cuinar.

La Wangari va decidir fer alguna cosa per lluitar contra la desforestació i totes les seves implicacions: despreniments de terres, assecament

de les fonts, manca de fusta per fer llenya, desertificació, malnutrició i pobresa. «Si comprens el que passa i estàs preocupat», afirma, «et veus empès a actuar». Va tenir una pensada simple i pràctica: «Per què no plantem arbres?». Qualsevol persona pot plantar un arbre i els resultats es podrien observar en un període de temps relativament curt. A més de subjectar la terra, els arbres proporcionarien llenya, fusta per a les tanques, farratge per als animals, fruites per menjar (si fossin arbres fruiters) i ombra per a les persones i els animals. A més, també permetrien restablir la salut de l'ecosistema, ja que protegirien les conques i atraurien altra vegada els ocells i la biodiversitat. La Terra estava essent despallada i la Wangari va sentir que la seva missió era cobrir-la de verd.

Enginyeres forestals sense estudis

El 5 de juny de 1977, Wangari Maathai, acompanyada de centenars de persones, la majoria membres del NCWK, es va dirigir a peu fins al parc Kamukuiji, a les afores de Nairobi, per plantar set arbres en honor a set persones de diversos grups ètnics, com Waiyaki wa Hinga, el líder kikuyu que, després d'arribar a un acord amb els militars britànics, va ser traït per aquests darrers i enterrat viu. Aquests arbres van formar el primer *cinturó verd* i, malgrat el vandalisme i la necessitat de llenya de la població dels voltants, actualment, dos d'aquests arbres encara són vius, i els seus grans dossers proporcionen un lloc per descansar sota l'ombra als habitants de la zona.

Wangari Maathai va crear un viver d'arbres i les iniciatives de reforestació de seguida es van estendre mitjançant les xarxes del NCWK i van arribar a les escoles, els agricultors i les esglésies. Els nens de les escoles s'ho passaven bé cavant forats a terra, anant a peu fins al viver per recollir els arbres, plantant-los i tenint-ne cura. A més, van transmetre el missatge a les seves mares i, d'aquesta manera, molts grups de dones es van afegir al Moviment del Cinturó Verd. La Wangari era la coordinadora del projecte i demanava als amics i als donants que patrocinessin arbres i sortissin al camp a plantar-los i a crear viviers. Va establir un procediment de deu punts, començant per formar un grup i acabant per plantar els arbres i assegurar-se que sobreviuen. Per cada arbre que sobrevisqués als primers sis mesos, el grup rebia un petit incentiu (equivalent a quatre centaus de dòlar americà d'aquella

.....

Les figueres són arbres sagrats per a moltes de les tradicions africanes.

Quan era una nena, la Wangari

s'estimava especialment una figuera molt grossa que es trobava prop d'una font d'on solia treure aigua.

.....



època). Hi havia monitors que ensenyaven la gent i supervisors que s'asseguraven que els arbres estaven cuidats.

En pocs mesos, van començar a rebre ajudes de grups i ambaixades estrangers mentre que, al mateix temps, se'ls acabaven les plàntules dels viviers. La Wangari va decidir anar a visitar el conservador en cap de boscos de Kenya, Onesimus Mburu, i li va explicar els seus plans. El seu objectiu era plantar un arbre per cada habitant de Kenya que, en aquell moment, tenia una població de 15 milions de persones. El seu eslògan era *una persona, un arbre* (semblant a l'eslògan que el partit dels Verds d'Alemanya faria servir uns quants anys més tard abans d'unes eleccions: *un arbre, un vot*). Mburu no creia que poguessin utilitzar tantes plàntules i va regalar-los totes les que tenia. Però, uns mesos més tard, el Moviment del Cinturó Verd ja havia emprat totes les llavors i, per continuar la seva tasca, van haver de començar a crear els seus propis subministres de plàntules. Des d'aleshores, la població de Kenya, un dels països amb un creixement demogràfic més elevat del món, s'ha multiplicat per dos i, fins i tot així, el somni de plantar un arbre per cada habitant del país s'ha fet realitat. Aquesta dona va aconseguir tots aquests objectius al mateix temps que era mare de tres criatures i participava en diverses iniciatives civils i socials.

Els enginyers forestals no enteniien per què Wangari Maathai treballava amb dones camperoles, i li deien que «per plantar arbres, fan falta persones amb estudis». Tot i així, ben aviat la Wangari va aprendre que els experts poden complicar les coses més senzilles. De fet, els enginyers forestals havien començat a donar lliçons a les dones sobre la «inclinació de la terra i el punt d'entrada dels rajos solars, la profunditat de la sembra, el contingut de la grava, el tipus de sòl i totes les eines i coneixements especialitzats» que feien servir. La majoria d'aquestes dones eren analfabetes, però també eren camperoles: durant tota la vida havien cultivat llegums, mill i blat de moro. Després de tot, tal com ha escrit la Wangari «tot el que havien de saber era com posar una plàntula dins la terra i cuidar-la perquè creixés, cosa que no semblava pas tan difícil. Qualsevol persona pot fer un forat a terra, posar-hi un arbre, regar-lo i adobar-lo». Va dir a les dones que seguissin la seva intuïció, i d'aquesta manera es van convertir en el que ella anomena amb orgull *enginyeres forestals sense estudis*.

Les comunitats autòctones van contribuir a difondre la iniciativa de reforestació a altres comunitats, transmetent les idees i multiplicant el procés una vegada i una altra. Quan la iniciativa va començar a adquirir rellevància, es va encoratjar les dones perquè plantessin fileres de plàntules de, com a mínim, un miler d'arbres per formar *cinturons verds* que mantinguessin el sòl subjecte, proporcionessin ombra i protecció i, al mateix temps, embel·lissin el paisatge. I així és com va sorgir el nom de *cinturó verd*.

Els arbres es poden plantar a qualsevol espai lliure, al voltant de camps, granges i poblats. És recomanable plantar arbres autòctons que serveixin per fer llenya, com els baobabs, les acàcies, els cedres i els espinals o bé arbres fruiters: cítrics, papaiers, plataners i figueres. Sovint, abans de plantar un arbre, s'anuncia el compromís del Moviment del Cinturó Verd:

«Essent conscients que Kenya es veu amenaçada per l'expansió de les condicions desèrtiques, que la desertificació és el resultat del mal ús de la terra mitjançant la tala indiscriminada d'arbres, l'eliminació de matolls i l'erosió consegüent del sòl per part dels elements, i que aquestes accions comporten sequeres, malnutrició, fam i mort, ens comprometem a salvar la nostra terra i prevenir aquesta desertificació plantant arbres allà on sigui possible».

Com va escriure al seu primer llibre, *El Moviment del Cinturó Verd*, «la terra és un dels recursos més importants de Kenya i de tot Àfrica. El sòl fèrtil vegetal s'hauria de considerar un recurs valuós, especialment quan és tan difícil de crear. Tot i així, cada any, milers de tones de sòl vegetal desapareixen de les zones rurals kenyanes. Durant les estacions de pluges, aquesta terra flueix en rierols vermells que baixen pels pendents i desemboquen als rius plens de fang que, finalment, arriben a l'oceà Índic, d'on mai més no es podran recuperar. I, malgrat tot, sembla que no ens preocupi. Perdre sòl vegetal s'hauria de comparar amb la pèrdua de territoris a mans d'un enemic invasor. Si els països africans se sentissin amenaçats per aquest tipus de perill, mobilitzarien els seus exèrcits, la policia i les reserves: fins i tot els ciutadans serien reclutats per anar a lluitar».

Actualment, menys d'un 2% dels boscos originals de Kenya estan coberts de vegetació. Com indica Jared Diamond a la seva obra *Collapse*, la desforestació va ser la causa directa de la desaparició de petits enclavaments habitats, com l'illa de Pasqua i les colònies medievals escandina-

ves de Grenlàndia (que, com el seu nom anglès indica, *Greenland*, era verda i frondosa als dos grans fiords del sud-oest), i una de les causes principals de la desaparició de cultures com la maia. Avui dia, aquest destí amenaça països com Haití, on, fins ara, la inestabilitat política ha fet fracassar els intents d'establir un Moviment del Cinturó Verd.

Del parc Uhuru a la democràcia

El parc Uhuru és l'única zona verda de grans dimensions del centre de la superpoblada Nairobi. Un lloc on desenes de milers de famílies poden respirar una mica d'aire fresc i de pau abans de tornar als carrers i les carreteres plens de soroll i de contaminació de la gran ciutat. En aquest sentit, es pot comparar amb el que representa el Central Park per a Nova York o el Hyde Park per a Londres. A la tardor de 1989, el Govern de Kenya planejava en secret construir un gratacels de seixanta pisos al mig del parc, amb una estàtua del president, Daniel arap Moi, just davant de l'edifici. Seria el gratacels més alt de tot Àfrica i implicaria un cost d'uns 200 milions de dòlars americans (d'aquella època). L'objectiu principal d'aquesta obra era donar *prestigi* al Govern kenyà, a costa de malmetre l'harmonia de l'únic racó tranquil del centre de Nairobi. En aquells moments, al país hi havia una dictadura d'un sol partit, presoners polítics i tortures, i molt poques persones gosaven desafiar el Govern en públic. Wangari Maathai era una d'aquestes persones. S'havia adonat que «un cop comences a treballar seriosament amb el medi ambient, hi vincules tota la resta de factors: els drets humans, els drets de les dones, els drets ambientals, els drets dels nens... Un cop has fet aquestes connexions, ja no et pots dedicar només a plantar arbres».

Algú que havia sentit a parlar dels plans urbanístics del Govern es va posar en contacte amb ella, que, immediatament, va començar a escriure cartes adreçades a diversos ministres demanant més informació sobre el projecte (i a enviar-ne les còpies oportunes als diaris més importants). Durant mesos, les seves cartes no van obtenir cap resposta, però el Govern cada cop se sentia més incòmode, fins al punt de dedicar tota una sessió al Parlament a ridiculitzar i insultar Wangari Maathai per haver-se atrevit a qüestionar el Règim. Moltes persones, impressionades per l'exemple de la Wangari, es van atrevir a participar en les protestes o a

escriure cartes als diaris contra el projecte de construcció. A l'anomenat Racó de la Llibertat del parc Uhuru es van plantar arbres per demanar l'alliberament dels presos de consciència i una transició pacífica a la democràcia. Tots aquests fets van ser recollits pels mitjans de comunicació i la tensió es va anar acumulant. Wangari Maathai i els seus seguidors van ser víctimes d'empresonaments temporals, amenaces de mort i pallisses (la Wangari va ser colpejada al cap amb un garrot, que la va deixar inconscient i gairebé li va causar la mort). A més, la Wangari també va escriure algunes cartes als inversors estrangers que havien de participar en la construcció del monstre. El projecte es va aturar, i va ser finalment desestimada l'any 1999. Era el primer cop durant dècades que el Govern havia hagut de cedir davant l'opinió pública. La democràcia estava arribant, es podia percebre a l'aire. L'any 1992, en part gràcies a l'activisme de Wangari Maathai, Kenya va legalitzar els partits polítics de l'oposició. La

reforestació i la defensa de les zones verdes es van convertir en una via cap a la democràcia, tal com va recordar la Wangari a la conferència Nobel:

«En aquell moment, els arbres es van convertir en un símbol de la pau i la resolució de conflictes, especialment a l'època dels conflictes ètnics a Kenya, durant els quals el Moviment del Cinturó Verd va emprar arbres de la pau per reconciliar les comunitats enfrontades. De manera semblant, durant el procés de redacció de la Constitució de Kenya també es van plantar arbres de la pau a moltes zones del país per fomentar la cultura de la pau. Fer servir els arbres com a símbol de la pau és una tradició africana molt arrelada. Per exemple, quan hi havia un enfrontament, les persones grans dels kikuyu solien posar una branca d'un arbre *thigi* entre les dues parts, que feia que deixessin de lluitar i es reconcilïessin. A l'Àfrica, hi ha moltes comunitats amb tradicions d'aquest tipus.»

Nodrir la diversitat biocultural

Amb els anys, Wangari Maathai és cada cop més conscient del vincle essencial que hi ha entre la diversitat biològica i la diversitat cultural. Per exemple, la conservació de les llavors autòctones i els coneixements sobre plantes medicinals estan estretament relacionats amb les cultures locals que viuen a la mateixa terra. Per donar veu i vot a la població local, a les reunions del Moviment del Cinturó Verd a les zones rurals sempre s'empren les llengües vernacles (en lloc del suahili), fins i tot si es fa necessària la presència d'un traductor: «La recuperació cultural és potser l'única cosa que pot evitar la destrucció del medi ambient, l'única manera de perpetuar el coneixement i la saviesa heretats del passat i necessaris per a la supervivència de les generacions futures. Una nova actitud envers la natura permet adoptar una nova actitud envers la cultura i la seva influència en el

.....

Amb els anys, Wangari Maathai és cada cop més conscient del vincle essencial que hi ha entre la diversitat biològica i la diversitat cultural.

.....



.....

**Wangari Maathai
també és conscient
que els problemes
ambientals estan
molt relacionats
amb la visió
materialista del món
que els europeus van
introduir al
continent africà**

.....

desenvolupament sostenible: una actitud basada entendre que la pròpia identitat, el respecte cap a un mateix, la moralitat i l'espiritualitat tenen un paper fonamental en la vida d'una comunitat i en la seva capacitat d'emprendre accions que la beneficiïn i garanteixin la seva supervivència.» Wangari Maathai també és conscient que els problemes ambientals estan molt relacionats amb la visió materialista del món que els europeus van introduir al continent africà, com deixa escrit al seu llibre *Unbowed*: «abans que arribessin els europeus, els kenyans no miraven els arbres i hi veien fusta, com tampoc no miraven els elefants i hi veien reserves de vori per comercialitzar ni miraven els guepards i hi veien pells precioses per vendre. Però, quan Kenya va ser colonitzada i vam topar amb els europeus, amb els seus coneixements, la seva tecnologia, la seva consciència, religió i cultura –tot nou per als africans– vam transformar els nostres valors en una economia monetària com la seva». Tot es percep ara segons el seu valor econòmic. El colonialisme també va eclipsar les cultures africanes tradicionals davant la poderosa cultura europea moderna, que pretenia posseir l'única veritat i l'única manera correcta de fer les coses. Com sabem, s'intenta persuadir les comunitats africanes tradicionals perquè considerin que la seva relació amb la Natura és «primitiva, inútil i representa un obstacle per al desenvolupament i el progrés en una època de tecnologia avançada i intercanvi d'informació». Tot i així, les visions del món i els estils de vida tradicionals eren sovint més sostenibles, com queda palès als diaris i als llibres de text dels missioners i els exploradors europeus, i tal com defensa Wangari Maathai en un article publicat poc abans de ser guardonada amb el Premi Nobel de la Pau, *The Cracked Mirror*: «Fins que no van arribar els europeus, les comunitats locals veien la Natura com una font d'inspiració, d'aliments, de bellesa i d'espiritualitat. Les societats que encara no s'han industrialitzat tenen una connexió més pròxima amb l'entorn físic, que sovint tracten amb reverència. Com que encara no han comercialitzat el seu estil de vida ni la seva relació amb els recursos naturals, els seus hàbitats ofereixen una gran diversitat biològica autòctona, tant de fauna com de flora. Ara bé, aquests mateixos hàbitats són els que estan més amenaçats per la globalització, la comercialització, la privatització i la pirateria dels materials biològics de què disposen.»

Els governs colonials europeus «ens van dir que els nostres sistemes religiosos eren immorals, les nostres pràctiques agrícoles, ineficients, els nostres sistemes tribals de govern, irrellevants, i les nostres normes culturals, bàrbares, irreligioses i salvatges. Això mateix va succeir amb els aborígens australians, els natius americans a l'Amèrica del Nord i els pobles autòctons de l'Amazones.

Jo no dono gràcies a Déu per l'arribada de la civilització d'Europa, perquè sé que, a l'Àfrica, segons m'explicaven els meus avis, la major part de coses funcionaven molt bé abans del colonialisme. El líders tenien certa responsabilitat davant del poble. La gent tenia aliments per menjar. Transmetien la seva història (les seves pràctiques culturals, les seves històries i el significat del món que els envoltava) gràcies a les tradicions orals, i aquesta tradició era rica i valuosa. I, el més important, vivien amb harmonia amb les altres criatures i l'entorn natural, i protegien aquest món».

Per a Wangari Maathai, «la humanitat necessita trobar la bellesa en la seva diversitat de cultures i acceptar que hi haurà molts idiomes, religions, vestimentes, danses, cançons, símbols, festivals i tradicions. Aquesta diversitat s'hauria de considerar una herència universal de l'ésser humà». Però, com ella mateixa esmenta, no es tracta només de recuperar la ceràmica o la dansa d'una cultura. Com sol recalcar el filòsof intercultural Raimon Panikkar, les cultures no es poden reduir al folklore: cada cultura ens obre a una nova realitat i no es deixa reduir als paràmetres d'una altra cultura. Creure, com ha fet Occident durant els últims segles, que els nostres propis valors i coneixements son universals és, segons Panikkar, «l'essència del colonialisme».

Els seminaris sobre civisme i medi ambient organitzats pel Moviment del Cinturó Verd s'anomenen *kwimenya* (autoconeixement) perquè permeten als participants saber qui són. «Fins llavors, els participants han estat veient el món a través d'un mirall que no els pertany, el mirall dels missioners o dels seus professors o de les autoritats colonials que els han dit qui són, i que escriuen i parlen sobre ells. Només han pogut veure una imatge distorsionada, si és que mai s'han arribat a veure els mateixos.» Sense *kwimenya*, la gent «se sent insegura i s'obsessiona amb l'adquisició de coses materials».

Protegir la integritat de la vida

En coherència amb la seva crida a enfortir les cultures locals, Wangari Maathai ha criticat durament els intents contemporanis de privatitzar o manipular la vida. «Avui dia, les patents sobre formes de vida i l'enginyeria genètica que se'n deriva es justifiquen afirmant que són beneficiosos per a la societat, especialment per als pobres, ja que permeten obtenir més aliments i medicaments i de major qualitat. Però, de fet, el monopoli de les matèries primeres biològiques impedeix deliberadament el desenvolupament d'altres opcions. Els camperols estomen totalment dependents de les empreses que els proporcionen les llavors.» La Wangari troba especialment indignant que es patenti el material viu —una pràctica que ella anomena *biopirateria*— i que algunes empreses multinacionals pretenguin posseir els drets exclusius de llavors que, després de tot, s'han anat desenvolupant al llarg dels segles de coevolució amb l'agricultura tradicional.

Les anomenades llavors *terminator*, creades amb l'objectiu de forçar els camperols a comprar llavors noves cada temporada per tal de restar-los autonomia i fer que esdevinguin dependents de les empreses, minarien completament la cultura de les comunitats camperoles i la seva capacitat d'aconseguir els aliments necessaris per sustentar-se. «En aquestes circumstàncies, si creiem que l'esclavitud i el colonialisme eren violacions flagrants dels drets humans, cal que ens adonem del que ens espera al final del camí encobert de la biopirateria, la creació de patents de la vida i el desenvolupament de l'enginyeria genètica. El genocidi a través de la fam, com encara no s'ha vist mai fins ara, edevé una possibilitat alarmant.»

La Wangari és conscient que «les injustícies dels acords econòmics internacionals» forcen els camperols a cultivar conreus comercials. Però la seguretat alimentària s'ha de basar en el cultiu d'aliments autòctons per als habitants locals «i només vendre al mercat els excedents d'aquests cultius. De la mateixa manera, la seguretat alimentària nacional implica que un país ha de tenir la capacitat de produir prou llavors i aliments per als seus ciutadans. Als mercats de matèries primeres estrangers només s'haurien de comercialitzar els excedents».

Una crida per a una nova consciència

L'ecologia ben entesa ens permet veure la interdependència de tots els fils de la xarxa de la vida, com va observar el fundador del Sierra Club, John Muir; fa més de cent anys: «Quan intentem isolar qualsevol cosa, ens adonem que està lligada a tota la resta de l'univers». Fa un parell d'anys, un prestigiós informe sobre la mort de l'ambientalisme (*The Death of Environmentalism*) atribuïa la manca d'èxit de les organitzacions mediambientals nord-americanes (malgrat els seus pressupostos milionaris) al fet que l'ecologia hagi perdut la seva perspectiva original, que pretenia englobar totes les esferes, i hagi quedat reduïda a un interès especial. El medi ambient ha passat a considerar-se quelcom extern, aliè a les nostres vides i competència de determinats especialistes que saben què fer-ne, la qual cosa revela fins a quin punt ens sentim desvinculats de la natura. Wangari Maathai no ha caigut en aquesta trampa. De seguida es va adonar que plantar arbres estava «lligat a tota la resta», per dir-ho amb l'expressió de Muir. La interdependència de totes les coses també es expressada pel concepte tradicional bantu d'*ubuntu* (que es podria traduir lliurement com «existeixo perquè tu existeixes» o bé «creixo quan tu creixes»), que ha estat decisiu per al procés de reconciliació de Sud-àfrica.

Wangari Maathai creu que, com a éssers humans, tenim una responsabilitat especial envers la Terra: «si s'espera més d'aquells a qui s'ha donat més, cal que acceptem la nostra responsabilitat especial, que és més del que s'espera dels elefants o les papallones». És el nostre repte i la nostra responsabilitat, afirma, «donar als nostres fills un món ple de bellesa i de meravelles».

El Moviment del Cinturó Verd ha plantat més de 30 milions d'arbres durant trenta anys, i els ocells han tornat als seus hàbitats. Les arrels d'aquest Moviment tenen molta relació amb els arbres, però el tronc i les branques s'enfilen amunt, maldant per recolzar els homes i les dones que estimen la terra, donant-los esperança i conscienciant-los. Com va deixar escrit la Wangari quan tot estava començant, «l'objectiu principal del Moviment del Cinturó Verd és conscienciar-nos fins al punt que ens veiem empetosats a actuar correctament amb el medi ambient perquè els nostres cors han quedat captivats i les nostres ments s'han convençut que cal fer allò que és correcte, deixant de banda el que diguin els altres».

Més recentment, cap al final del seu discurs d'acceptació del Premi Nobel, Wangari va remar-

car igualment la necessitat d'arribar a un nou nivell de consciència: «Estem cridats a ajudar la Terra a curar-se de les seves ferides i, durant el procés, curar també les nostres: rebre amb els braços oberts tota la creació, amb tota la seva diversitat, bellesa i meravelles. Durant el curs de la història, hi ha un moment en què la humanitat ha de passar a una nova fase de consciència, a un nivell moral més elevat. Un moment en què hem d'abandonar les nostres pors i donar esperança els uns als altres. Aquest moment és ara.» ●